

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΝΑΚΑΤΑΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΤΟΠΙΣΕΙΣ περιοδολόγηση της πολιτικής σκηνής μετά τις εκλογές του Απριλίου 2000

τ

1. Από τον πολωμένο στο συγκλίνοντα δικομματισμό

Οι αλλαγές στους πολιτικούς συσχετισμούς που παρατηρήθηκαν μετά τις εκλογές του Απριλίου 2000 υπήρξαν σχεδόν άμεσες. Η διαφορά της μίας ποσοστιαίας μονάδας μεταξύ ΠΑΣΟΚ και ΝΔ φάνηκε να ανατρέπεται γρήγορα. Ήδη από το Σεπτέμβριο του 2000 και καθ' όλη τη διάρκεια του 2001, οι εκλογικές τάσεις άρχισαν να καταγράφουν ένα διευρυνόμενο προβάδισμα της ΝΔ, το οποίο σε μεγάλο βαθμό οφειλόταν σε απευθείας μετακίνηση εκλογέων από το ΠΑΣΟΚ¹.

Η ανακατάταξη αυτή θέτει εν πρώτοις δύο βασικά ερωτήματα: α) γιατί συνέβη τόσο άμεσα, τη στιγμή που η κυβέρνηση με νωπή τη λαϊκή εντολή θα έπρεπε λογικά να διαθέτει μεγαλύτερα χρονικά περιθώρια 'χάριτος' και, β) γιατί η απευθείας μετακίνηση ψηφοφόρων από το ΠΑΣΟΚ στη ΝΔ κατέστη τόσο εύκολη και μαζική – σε αντίθεση με το παρελθόν -, σε σημείο που για το διάστημα αυτό να αποτελεί τη μοναδική, ίσως, σοβαρή και εδραιωμένη μετατόπιση στο πεδίο των εκλογικών τάσεων. Η απάντηση και στα δύο ερωτήματα βρίσκεται στη μορφή του δικομματισμού που προέκυψε από τις εκλογές του 2000 και, ταυτόχρονα, στη μορφή που έλαβε η κοινωνική-εκλογική σύνθεση των δύο πόλων του δικομματισμού.

Έχει και παλαιότερα επισημανθεί στη θεωρητική συζήτηση, ότι ο δικομματισμός που προέκυψε τον Απρίλιο του 2000 διαφέρει ριζικά από τον ιστορικό (μεταπολιτευτικό) ελληνικό δικομματισμό. Ο τελευταίος εξέφρασε στις προηγούμενες δεκαετίες την πολιτική – κοινωνική πόλωση δύο αντιμαχόμενων εκλογικών (κοινωνικών) συμμαχιών, με διακριτά πολιτικά σχέδια. Επρόκειτο για μορφή *πολωμένου δικομματισμού*. Μιλώντας κάπως σχηματικά, το μεν ΠΑΣΟΚ συγκροτούσε πολιτικά μια διευρυμένη και πολυσυλλεκτική κοινωνική συμμαχία των λαϊκών τάξεων με τμήματα των ανερχόμενων μεσαίων και μικροαστικών στρωμάτων, η δε ΝΔ εξέφραζε με τη σειρά της μια εξίσου πολυσυλλεκτική κοινωνική συμμαχία των ανώτερων κοινωνικών τάξεων με τμήματα των παραδοσιακών μεσαίων και μικροαστικών στρωμάτων.

Η μορφή του *πολωμένου δικομματισμού* αρχίζει να αλλάζει σταδιακά μετά το 1996 - η ανάδειξη του Κ.Σημίτη στην ηγεσία του ΠΑΣΟΚ αποτελεί σαφώς ένα σημείο τομής. Το 'νέο ΠΑΣΟΚ' διαχειρίζεται με επιτυχία την παραγωγική και οικονομική αναδιάρθρωση της χώρας και την ένταξή της στην ΟΝΕ. Ενσωματώνει χωρίς καταλυτικούς κλυδωνισμούς τις προτεραιότητες των αγορών στην κυβερνητική του πολιτική και τροποποιεί δυναμικά την πολιτική και ιδεολογική του φυσιογνωμία. Μεγάλα τμήματα του κεφαλαίου αναγνωρίζουν σ' αυτό έναν αποτελεσματικό πολιτικό διαχειριστή, απελευθερωμένο από τα 'κρατικιστικά ιδεολογήματα' του παρελθόντος. Αντίθετα, κοινωνικά τμήματα που πλήττονται από την αναδιάρθρωση της οικονομίας και απωθούνται στο περιθώριο οδηγούνται στην πολιτική στέγη της ΝΔ, η οποία παρά το γεγονός ότι συμφωνεί με τις ουσιαστικές πλευρές της κυβερνητικής πολιτικής, αναγκάζεται εκ των πραγμάτων και μέσα στο πλαίσιο του κομματικού ανταγωνισμού να υιοθετήσει κριτικές στάσεις απέναντι στο 'εκσυγχρονιστικό' εγχείρημα.

¹ Το αθροιστικό αρχείο των πανελλήνιων ερευνών της VPRC για το 2001 (Ερευνες Ιανουαρίου, Ιουνίου, Σεπτεμβρίου) σε δείγμα 3.874 ατόμων δίνει την εξής εικόνα ως προς την πρόθεση ψήφου (%): ΠΑΣΟΚ 27.1, Ν.Δ. 33.8, ΚΚΕ 4.9, ΣΥΝ 3.2, ΔΗΚΚΙ 1.8, ΚΕΠ 11.4, Άλλο κόμμα 3.3, Αναποφάσιστοι 2.6, Ακυρα-Λευκά-ΔΑ 11.9. Ο δείκτης συσπείρωσης του ΠΑΣΟΚ είναι 63.2% και της Ν.Δ. 83.9%. Από το ΠΑΣΟΚ μετακινείται προς τη ΝΔ το 7.7% των ψηφοφόρων του το 2000, ενώ η αντίστροφη κίνηση (από ΝΔ προς ΠΑΣΟΚ) αφορά μόλις το 0.6% των ψηφοφόρων της το 2000.

Έτσι, ο δικομματισμός που προκύπτει από τις εκλογές του 2000 συνιστά μια τυπική περίπτωση *συγκλίνοντος δικομματισμού*.² Εκφράζει την προσέγγιση και όχι την αντιπαράθεση των κομμάτων (ή των συνασπισμών) εξουσίας. Τα δύο κόμματα συνέκλιναν στις μείζονες στρατηγικές (κυρίως οικονομικές) προγραμματικές επιλογές και οι συνέπειες στη διαμόρφωση της εκλογικής – κοινωνικής τους βάσης υπήρξαν σημαντικές. Καθένα για λογαριασμό του κινήθηκε προς τον παραδοσιακό χώρο του (εκλογικού) αντιπάλου του, ‘ανταλλάσσοντας’ μάλιστα ορισμένες παλαιές κοινωνικές συνιστώσες τους.

Το ΠΑΣΟΚ κατάφερε να κυριαρχήσει στους μισθωτούς του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα, καθώς επίσης και στα πολυάριθμα στρώματα των ελευθέρων επαγγελματιών, σε κοινωνικές κατηγορίες δηλαδή που παραπέμπουν στην ‘παλαιά’ κοινωνική του βάση. Κατάφερε, όμως, να αυξήσει σοβαρά την επιρροή και διείσδυσή του, χωρίς βεβαίως να κυριαρχήσει, στα μεσαία στρώματα και κυρίως σ’ αυτά που ευνοήθηκαν τα τελευταία χρόνια από τις κρατικές αναπτυξιακές πολιτικές, καθώς και στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις (εργοδότες, εμπορικό και βιομηχανικό κεφάλαιο, ανώτερα στελέχη επιχειρήσεων). Στον αντίποδα, η συρρίκνωσή του στον αγροτικό κόσμο, στους νέους άνεργους (που εισέρχονται για πρώτη φορά στην αγορά εργασίας), στους μακροχρόνια άνεργους, στο φτωχό μη-ενεργό πληθυσμό της χώρας (συνταξιούχοι δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, συνταξιούχοι παραδοσιακών επαγγελματικών ομάδων, νοικοκυρές) υπήρξε θεαματική. Η Ν.Δ. από τη μεριά της κατάφερε να κυριαρχήσει, παρά τη συνεχή διείσδυση του ΠΑΣΟΚ, στις κοινωνικές ομάδες του κεφαλαίου και στις ανώτερες τάξεις, κάτι που παραπέμπει και γι’ αυτήν στην ‘παλαιά’ κοινωνική της βάση. Διεύρυνε όμως την κοινωνική και εκλογική της επιρροή, διεισδύοντας σε εκείνα τα φτωχά λαϊκά κοινωνικά στρώματα που άφησε χωρίς πολιτική εκπροσώπηση η μετακίνηση του κέντρου βάρους του ΠΑΣΟΚ (άνεργοι, συνταξιούχοι, νοικοκυρές, αγροτικά στρώματα).³ Απέτυχε, ωστόσο, να διεισδύσει στα στρώματα των μισθωτών, τόσο στο δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα, κάτι που θα ολοκλήρωνε τρόπον τινά την ‘εξ αριστερών’ κοινωνική πλαγιοκόπηση του ΠΑΣΟΚ.

Γίνεται φανερό από τα παραπάνω, ότι οι κοινωνικές – εκλογικές συμμαχίες που ‘φωτογραφήθηκαν’ στις εκλογές του Απριλίου 2000, είναι, πέραν από ισοδύναμες, αρκετά αντιφατικές ως προς την εσωτερική τους συνοχή. Και στα δύο κόμματα συνυπάρχουν κοινωνικές ομάδες με αντίθετα στρατηγικά συμφέροντα. Δυνάμεις της μισθωτής εργασίας και ανώτερα κοινωνικά στρώματα στο ΠΑΣΟΚ, αστικές τάξεις και περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες στη Ν.Δ.

Δεν μπορεί βέβαια να αγνοήσει κανείς, ότι από αυτή τη χιαστί κοινωνική μετατόπιση παρήχθη μια δευτερογενής αντίθεση, η αντίθεση ‘εξασφαλισμένων’ και ‘μη-εξασφαλισμένων’ κοινωνικών στρωμάτων. Όσα τμήματα της κοινωνίας ευνοήθηκαν κατά την περίοδο μετά το 1996 και σταθεροποιήσαν ή και καλυτέρευσαν την οικονομική τους θέση, αναγνώρισαν στο ΠΑΣΟΚ τον πολιτικό τους εκπρόσωπο. Όσα τμήματα της κοινωνίας, αντίθετα, είδαν την οικονομική και κοινωνική τους θέση να υποβαθμίζεται στράφηκαν στη Ν.Δ. Το χαρακτηριστικότερο ωστόσο γνώρισμα της νέας συγκυρίας είναι ότι υπάρχουν ισχυρές επιμέρους κοινωνικές δυνάμεις (ανώτερες και κατώτερες, εξασφαλισμένες και μη-εξασφαλισμένες) που είναι ιδεολογικά έτοιμες να μεταπηδήσουν από το ένα κόμμα στο άλλο,

² Βλ. σχετικά Vernardakis Christoforos, «Les élections grecques en Avril 2000: Le cas d'un bipartisme convergent», στη revue Pole Sud (revue semestrielle de science politique), No 13, Novembre 2000, pp. 145-157, Montpellier. Επίσης, Μαυρής Γιάννης, «Οι ‘δύο Ελλάδες’: Κοινωνιολογία της Ψήφου στις Εκλογές της 9^{ης} Απριλίου 2000» στον τόμο της VPRC Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2001 – Ερευνες – Δημοσκοπήσεις, σσ. 17-36.

³ Το σημείο αυτό αποτελεί ίσως το κλειδί για την υπέρβαση της κρίσης του δικομματισμού, κρίση που προ τριετίας ήταν πιθανό να οδηγήσει σε ανακατάταξη του κοιμματικού συστήματος. Η αδυναμία των ρευμάτων της παραδοσιακής Αριστεράς να εκπροσωπήσουν τα στρώματα αυτά και να τα εντάξουν σε μια μη-πολυκερματισμένη προοπτική έδωσε στην ουσία ‘φιλί ζωής’ στον υπό κρίση δικομματισμό. Για τις τάξεις που αναπτύσσονταν στο κοιμματικό σύστημα, βλ. Βερναρδάκης Χρ., «Το κοιμματικό σύστημα 1995-1998. Ιδεολογικές μετακινήσεις, πολιτικές συγγένειες και χώροι κοιμματικού ανταγωνισμού», στον τόμο της VPRC Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 1999-2000, σσ 17-43. Βλ. επίσης Μενδρινού Μαρία, «Κοινή Γνώμη, αιτήματα πολιτικής και ‘θεματικά κοινά’, στον ίδιο τόμο.

ακριβώς γιατί οι νέες κοινωνικές συμμαχίες που έχουν μορφοποιηθεί είναι αρκετά εύθραυστες⁴.

Στην πραγματικότητα, ο συγκλίνων δικομματισμός που εκφράστηκε στις εκλογές του 2000 δημιούργησε ένα μεγάλο χώρο πολιτικής ρευστότητας ανάμεσα στα δύο κόμματα. Μεγάλες κοινωνικές ομάδες αμφιταλαντεύονται μεταξύ ΠΑΣΟΚ και ΝΔ και είναι έτοιμες να επιλέξουν ανάλογα με την 'agenda' της τρέχουσας συγκυρίας (που παίζει πλέον ένα ρόλο πολύ πιο σημαντικό σε σχέση με το παρελθόν) ή ανάλογα και με άλλου τύπου 'ψυχολογικά' κριτήρια ένα από τα δύο κόμματα, στο μέτρο μάλιστα που αναγνωρίζεται καθολικά η γενική προγραμματική τους σύγκλιση.

Έτσι, μια σειρά από γεγονότα που ακολούθησαν τις εκλογές του Απριλίου και που αναμφισβήτητα ήταν μεγάλης έντασης, επέδρασαν από κοινού καταλυτικά στους πυρήνες των εκλογικών – κοινωνικών συμμαχιών και ενεργοποίησαν το χώρο της πολιτικής ρευστότητας μεταξύ των δύο κομμάτων της διακυβέρνησης. Τα κρίσιμότερα εξ' αυτών είναι: α) η κρίση του Χρηματιστηρίου και η επίδρασή του στα οικονομικά των μεσαίων στρωμάτων, β) οι αλλαγές στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων και οι κυβερνητικοί χειρισμοί στο Ασφαλιστικό, γ) η σύγκρουση κυβέρνησης – Εκκλησίας και δ) η απόπειρα συγκρότησης ενός 'κεντρώου' πολιτικού μορφώματος, του 'κόμματος Αβραμόπουλου'. Ας δούμε πιο συγκεκριμένα τις επιδράσεις τους.

2. Η κρίση του Χρηματιστηρίου και η κατάσταση δανεισμού των μεσαίων στρωμάτων

Η πρώτη, χρονικά, μετά τις εκλογές του Απριλίου 2000 κοινωνική αμφισβήτηση της κυβέρνησης προήλθε από τα ανώτερα και 'μεσαία στρώματα'. Επίκεντρο της αμφισβήτησης αποτέλεσαν τα ζητήματα κυβερνητικής διαχείρισης στον τομέα της οικονομίας και 'αιχμή του δόρατος' η κακή πορεία του Χρηματιστηρίου. Το τελευταίο κατά το προηγούμενο διάστημα είχε λειτουργήσει ως μοχλός συγκρότησης και αναπαραγωγής της πολιτικής σχέσης του ΠΑΣΟΚ με τα μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα.

Η 'κοινωνική' στροφή στο Χρηματιστήριο τη διετία '98-99 αποτελεί μια από τις σημαντικότερες 'κινητοποιήσεις' της μεταπολιτευτικής ελληνικής κοινωνίας. Τον Ιούλιο του 1998 η κατοχή μετοχών στο ελληνικό Χρηματιστήριο άγγιζε περίπου το 3.9% του ενήλικα πληθυσμού της χώρας. Το ίδιο ποσοστό το Φεβρουάριο του 1999 ανήλθε σε 8.1%, για να φθάσει τον Απρίλιο και το Δεκέμβριο του 2000 στο 14.8% και 15.8% αντίστοιχα. Μέσα δηλαδή σε μια διετία παρατηρήθηκε ένα μαζικό ρεύμα εισόδου στο ελληνικό Χρηματιστήριο. Σε απόλυτους αριθμούς πολιτών, η κατοχή μετοχών στο ελληνικό χρηματιστήριο έφθασε να αφορά (ή αφορούσε) περισσότερους από 1.200.000 Έλληνες/ίδες.

Κατά το μεγαλύτερο μέρος της αυτή η κίνηση προς το Χρηματιστήριο υποστηρίχθηκε από τα μεσαία, τα ανώτερα και σίγουρα τα εξασφαλισμένα οικονομικώς κοινωνικά στρώματα, η κεφαλαιακή αποταμίευση των οποίων κατευθύνθηκε ως «επένδυση» στο Χρηματιστήριο. Η κατοχή μετοχών, παρά τα συστηματικώς καλλιεργούμενα ιδεολογήματα περί 'παλλαϊκής' συμμετοχής στο 'όνειρο της Σοφοκλέους', υπήρξε, όπως φαίνεται και στον Πίνακα 1, κατεξοχήν συνδεδεμένη με τις ανώτερες εισοδηματικές τάξεις, με τα μεσαία και τα υψηλά εισοδήματα⁵.

⁴ Βλ. σχετικά τα στοιχεία της Δημοσκόπησης Εξω από τις Κάλπες (exit poll) της VPRC στο «Η ακτινογραφία των εκλογών», εφ. ΤΑ ΝΕΑ, 15-16/4/2000. Για το ίδιο θέμα βλ. Μαυρής Γ., «Οι 'δύο Ελλάδες': Κοινωνιολογία της Ψήφου στις Εκλογές της 9^{ης} Απριλίου 2000», όπ.π. Βλ. επίσης Moschonas Gerassimos, "The path of modernization: PASOK and European integration", στο Journal of Southern Europe and the Balkans, Volume 3, Number 1, 2001.

⁵ Για το θέμα αυτό βλ. επίσης Βερναρδάκης Χρ., «Τέσσερις μύθοι για το 'κόμμα του Χρηματιστηρίου'», περιοδικό ΡΕΥΜΑΤΑ, τ.4, Αύγουστος – Σεπτέμβριος 1999.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Κατοχή μετοχών κατά μηνιαίο ατομικό εισόδημα

Πολίτες με μηνιαίο εισόδημα σε δραχμές	Ποσοστό % που κατέχει μετοχές
Έως 150.000	1.5
150.000 – 300.000	4.2
301.000 – 500.000	17.8
501.000 – 700.000	26.3
701.000 και άνω	44.3

Πηγή: Οικονομικό Βαρόμετρο VPRC, Ιούλιος 2000

Το «κόμμα του Χρηματιστηρίου», όπως ονομάστηκε την περίοδο εκείνη, υπήρξε κυρίως ένα «κόμμα των ανώτερων μεσαίων στρωμάτων», με ιδεολογία του την (ασαφή) ‘νεωτερικότητα’ που εξέφραζε το ‘έκσυγχρονιστικό’ εγχείρημα: κοσμοπολιτισμός, ευρωπαϊσμός, προτεραιότητα στην οικονομία, ‘συμμετοχή’ στο επιχειρηματικό γίγνεσθαι, καταναλωτισμός.

Είναι γνωστό, ότι μετά τις εκλογές του Απριλίου 2000 το ελληνικό Χρηματιστήριο ακολούθησε μια έντονα πτωτική πορεία. Οι καλλιεργούμενες προσδοκίες για μια ανοδική πορεία διαψεύστηκαν θεαματικά. Η τεράστια αναδιανομή εισοδήματος που συντελέστηκε μέσω του Χρηματιστηρίου υπέρ των μεγάλων επιχειρηματικών συμφερόντων έπληξε κυρίως εκείνα τα ‘μεσαία στρώματα’, τα κεφάλαια και οι αποταμιεύσεις των οποίων είχαν αρχίσει σταδιακά από το 1998 να τοποθετούνται στο Χρηματιστήριο. Το γεγονός αυτό είχε μια πρώτη γενικότερη επίπτωση: την πτωτική τάση του δείκτη εμπιστοσύνης στο ελληνικό χρηματιστήριο που αποτυπώνεται στον πίνακα 2 και η οποία είναι εξαιρετικά εντυπωσιακή.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Η εξέλιξη του δείκτη εμπιστοσύνης της κοινής γνώμης στο ελληνικό Χρηματιστήριο (ποσοστά %)

	9/1998	2/1999	9/1999	12/1999	2/2000	4/2000	9/2000	7/2001	9/2001
Δείκτης εμπιστοσύνης στο ελληνικό Χρηματιστήριο	32.9	36.4	27.3	26.1	18.5	17.4	8.5	3.2	3.3

Πηγή: Οικονομικά Βαρόμετρα VPRC

Όπως φαίνεται, το ποσοστό εμπιστοσύνης των πολιτών στο ελληνικό Χρηματιστήριο από 32.9% που ήταν το Σεπτέμβριο του 1998 έπεσε στο 8.5% το Σεπτέμβριο του 2000 και στο 3.3% τον Σεπτέμβριο του 2001.

Ωστόσο, η πτώση του Χρηματιστηρίου και η αναδιανομή που συντελέστηκε είναι μόνο η μία πλευρά της οικονομικής κρίσης των μεσαίων στρωμάτων. Η άλλη πλευρά, ίσως και η σημαντικότερη, είναι η διόγκωση του δανεισμού τους, τα αποτελέσματα του οποίου μόλις τώρα (θα) αρχίζουν να φαίνονται. Σε μεγάλο βαθμό ο δανεισμός των ελληνικών νοικοκυριών είναι άμεσα συνδεδεμένος με την προσδοκία άντλησης κερδών από το Χρηματιστήριο. Η διάγνωση της τελευταίας, δημιουργεί συνθήκες οικονομικής στενότητας. Σύμφωνα με τις έρευνες της VPRC, το 17.7% των ελλήνων/ίδων έλαβε κάποιο δάνειο (επαγγελματικό, προσωπικό, καταναλωτικό, στεγαστικό ή άλλο) μετά το 1997, ενώ και οι κάτοχοι πιστωτικών καρτών ξεπέρασαν στο ίδιο διάστημα το 20% του πληθυσμού. Στην επαγγελματική κατηγορία των εργοδοτών και των αυτοαπασχολούμενων σε δική τους επιχείρηση το

ποσοστό που έλαβε δάνειο μετά το 1997 φθάνει το 25.7%, ενώ στους διαθέτοντες μηνιαίο εισόδημα 500.000 δρχ και άνω το ποσοστό φθάνει το 24.7%. Όπως και η κατοχή μετοχών, έτσι και η δανειοληψία είναι άμεσα συσχετισμένη (και εξαρτημένη) από το εισοδηματικό επίπεδο.

Οι επιπτώσεις αυτών των δύο αλληλο-επικαλυπτόμενων παραμέτρων (κρίση Χρηματιστηρίου – δανεισμός) στην εκλογική συμπεριφορά των νέων μεσαίων στρωμάτων είναι εμφανής: μεγάλο μέρος τους δηλώνει την πρόθεσή του να εγκαταλείψει εκλογικά το ΠΑΣΟΚ, στρεφόμενο κατά πρώτο λόγο στη Ν.Δ. Έτσι, στα ανώτερα στελέχη η πτώση του ΠΑΣΟΚ μεταξύ Απριλίου 2000 και Σεπτεμβρίου 2001 φθάνει τις 13 ποσοστιαίες μονάδες, στους έχοντες εισόδημα άνω των 500.000 δρχ φθάνει τις 14 ποσοστιαίες μονάδες, στα κοινωνικά στρώματα που δηλώνουν ότι 'ζουν άνετα' φθάνει τις 26 ποσοστιαίες μονάδες, στους 'εξασφαλισμένους για το μέλλον' τις 16 ποσοστιαίες μονάδες⁶. Όπως επίσης αναφέρεται παρακάτω (βλ. Πίνακα 5) το 16.9% των διαρροών του ΠΑΣΟΚ το 2001 αποτελείται από εργοδότες / αυτοαπασχολούμενους, οι περισσότεροι εκ των οποίων κατευθύνονται στη ΝΔ (ενώ σημαντικό επίσης μέρος δήλωσε την πρόθεσή του να ψηφίσει το ΚΕΠ).

3. Οι εργασιακές σχέσεις, το Ασφαλιστικό και η σύγκρουση με τις δυνάμεις της εργασίας

Από το Νοέμβριο του 2000 έως τον Μάιο του 2001 έρχονται στο επίκεντρο των θεσμικών προτεραιοτήτων της κυβέρνησης οι μεταρρυθμίσεις στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων και του ασφαλιστικού. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές προκαλούν μια δεύτερη σημαντική κρίση στο κυβερνών κόμμα, αφού το φέρνουν σε διαδοχική σύγκρουση με τις κοινωνικές δυνάμεις των εργαζομένων στον ιδιωτικό και στο δημόσιο τομέα.

Η πρώτη σύγκρουση έρχεται με αφορμή το νόμο για τις εργασιακές σχέσεις και την προσπάθεια της κυβέρνησης να νομιμοποιήσει την ελαστικοποίηση της αγοράς εργασίας. Πρόκειται για μια σύγκρουση έντονη, αλλά όχι ακραία. Ο λόγος είναι ότι η παρέμβαση στις εργασιακές σχέσεις αφορά κυρίως τους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα, οι οποίοι αφενός μεν στερούνται ισχυρής συνδικαλιστικής οργάνωσης αφετέρου δε ο φόβος της ανεργίας ή της ελαστικής απασχόλησης λειτουργεί αποτρεπτικά για μια συνολική αντίδραση.

Η παρέμβαση στις εργασιακές σχέσεις στην κατεύθυνση της ελαστικοποίησης της αγοράς εργασίας αντιμετωπίζεται από τους εργαζόμενους με αρνητικά συναισθήματα. Το 49% των εργαζομένων θεωρεί ότι οι ρυθμίσεις του Υπουργείου Εργασίας κινούνται σε λάθος κατεύθυνση, ενώ το ποσοστό αυτό ανεβαίνει πολύ περισσότερο σε κλάδους όπως τα Ορυχεία/Λατομεία 67%, στις Οικοδομές/Κατασκευές 56.2%, στην Ενέργεια/Υδρευση 81.7%, στις Επικοινωνίες/Μεταφορές 51.2%. Σχετικά μικρότερη αντίδραση συναντά στους εργαζόμενους στο Εμπόριο (46.7%), στα Ξενοδοχεία/Εστιατόρια (40%), στην Υγεία/Πρόνοια (46%)⁷.

Ένα από τα κυριότερα ζητήματα που ανακύπτει από την κυβερνητική πολιτική στις εργασιακές σχέσεις είναι ότι αυτή κινείται στην ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση από τις ανάγκες που εκφράζουν οι εργαζόμενοι. Η κυβερνητική πολιτική επιχειρεί με την ελαστικοποίηση της αγοράς εργασίας να 'μοιράσει' ουσιαστικά την υφιστάμενη εργασία σε περισσότερους εργαζόμενους, τους οποίους καθιστά 'απασχολήσιμους' δυνάμει είτε των εργασιακών αναγκών των επιχειρήσεων (δηλαδή με ελευθέρως και κατά περίπτωση διαμορφωμένο ωράριο) είτε των οικονομικών τους δυνατοτήτων.

Η ίδια η διαμορφωμένη πραγματικότητα στον ιδιωτικό τομέα είναι εντελώς διαφορετική. Οι ανάγκες των επιχειρήσεων έχουν ήδη οδηγήσει σε μεγάλες υπερβάσεις των νομίμων ωραρίων

⁶ Για τις διαφαινόμενες αυτές αλλαγές στην εκλογική συμπεριφορά βλ. Μαυρή Γ., «Τι έχει αλλάξει στην κοινωνική βάση του ΠΑΣΟΚ μετά τις εκλογές», εφ. ΤΑ ΝΕΑ, 9 Οκτωβρίου 2001.

⁷ 'Συνδικάτα και Εργασία', Έρευνα της VPRC στα Πολεοδομικά Συγκροτήματα Αθήνας, Θεσσαλονίκης, Πάτρας, Βόλου, Ηρακλείου, στο μισθωτό πληθυσμό, Ιούνιος-Δεκέμβριος 2000.

(που έγιναν μάλιστα καθεστώς σε πολλούς κλάδους), ενώ, ταυτόχρονα, με τις πολιτικές καθήλωσης των μισθών που έχουν υλοποιηθεί τα τελευταία χρόνια, οι αυξήσεις της κερδοφορίας τους υπήρξαν από σημαντικές έως τεράστιες.

Η (νόμιμη) απασχόληση των 40 ωρών την εβδομάδα έχει στην πράξη καταργηθεί εδώ και αρκετό καιρό. Ο συνολικός μέσος χρόνος εργασίας σήμερα στην Ελλάδα από Δευτέρα έως Παρασκευή φθάνει τις 42 ώρες. Στο μέσο αυτό χρόνο συμπεριλαμβάνονται και οι Δημόσιοι Υπάλληλοι, καθώς και οι εργαζόμενοι στις ΔΕΚΟ και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, οι οποίοι εμφανίζουν μέσο χρόνο εργασίας 36.6 και 39.1 ώρες αντίστοιχα. Αν αφαιρέσει κανείς τις δύο αυτές προνομιούχες ως προς το χρόνο εργασίας ομάδες μισθωτών, αντιλαμβάνεται ότι στον ιδιωτικό τομέα ο χρόνος εργασίας την πενήντημερη εβδομάδα ξεπερνά σε πολλές περιπτώσεις και τις 44 ώρες (Πίνακας 3 και 4).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Ώρες συνολικής απασχόλησης την εβδομάδα κατά κατηγορία εργαζομένων

	ΩΡΕΣ
Δημόσιοι Υπάλληλοι	36.6
ΔΕΚΟ / Ευρύτερος Δημόσιος Τομέας	39.1
Ιδιωτικοί Υπάλληλοι	43.6
Άνεργοι (στην τελευταία εργασία τους)	44.8
Αλλοδαποί εργαζόμενοι στην Ελλάδα	40.3

Πηγή: 'Συνδικάτα και Εργασία', έρευνα της VPRC, Ιούνιος-Δεκέμβριος 2000

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Ώρες συνολικής απασχόλησης την εβδομάδα κατά κλάδο απασχόλησης

	ΩΡΕΣ
Επικοινωνίες, Μεταφορές, Αποθηκεύσεις	48.0
Ορυχεία, λατομεία, μεταλλεία	44.3
Βιομηχανία, βιοτεχνία	44.1
Οικοδομή, κατασκευές	42.1
Εμπόριο	44.3
Εστιατόρια, Ξενοδοχεία	43.0
Τράπεζες, Ασφαλιστικές εταιρείες	40.9
Ενέργεια, Ύδρευση	40.0
Δημόσια Διοίκηση	40.4
Εκπαίδευση	30.5
Υγεία, Πρόνοια	39.3
Παροχή Υπηρεσιών	42.0

Πηγή: 'Συνδικάτα και Εργασία', έρευνα της VPRC, Ιούνιος-Δεκέμβριος 2000

Ταυτόχρονα, ο συνολικός μέσος χρόνος εργασίας τα Σαββατοκύριακα φθάνει τις 11 ώρες. Το 37.8% των εργαζομένων εργάζεται 'συχνά' τις αργίες και τα Σαββατοκύριακα και το 12.8% 'κάποιες φορές'.

Με βάση το πραγματικό αυτό περιβάλλον της αγοράς εργασίας δεν είναι προφανώς τυχαία η 'απαίτηση' των εργαζομένων, κυρίως του ιδιωτικού τομέα, πέραν του να υπάρξουν πολιτικές για την εξασφάλιση των θέσεων εργασίας, να μειωθεί ο χρόνος εργασίας και μάλιστα χωρίς

να θιγούν οι αποδοχές των εργαζομένων⁸. ‘Απαίτηση’ που βεβαίως βρέθηκε στον αντίποδα της μεταρρύθμισης που επιχειρήθηκε.

Λίγους μήνες αργότερα, η δημοσιοποίηση των κυβερνητικών προθέσεων για τη λύση του ασφαλιστικού προβλήματος θα γενικεύσει την αντίδραση των εργαζομένων, περιλαμβάνοντας τώρα και αυτούς του δημόσιου τομέα. Η αρνητική γνώμη για την προτεινόμενη πολιτική θα αγγίξει το 90% μεταξύ των εργαζομένων (το 70% στο σύνολο της κοινής γνώμης). Η διαφαινόμενη σύγκρουση με τα συνδικάτα θα επηρεάσει καταλυτικά το πολιτικό κλίμα, εμφανίζοντας στο αποκορύφωμα της πολιτικής έντασης το ΠΑΣΟΚ να απέχει από τη ΝΔ 11.5 ποσοστιαίες μονάδες στην πρόθεση ψήφου τον Ιούλιο του 2001. Η πολιτική δυσπιστία που εγκαθιδρύεται έκτοτε στις σχέσεις εργαζομένων και κυβέρνησης είναι ορατή και στις επόμενες προθέσεις ψήφου. Σ’ ένα από τα πλέον ισχυρά εκλογικά προπύργια του ΠΑΣΟΚ στις εκλογές του 2000, στο βασικό, ίσως πυλώνα της εκλογικής του βάσης, τους εργαζόμενους στο δημόσιο τομέα, η φθορά του μεταξύ του Απριλίου 2000 και του Σεπτεμβρίου 2001 θα καταγραφεί στο ύψος των είκοσι ποσοστιαίων μονάδων⁹. Στους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα η φθορά για το ίδιο χρονικό διάστημα φθάνει τις 12 ποσοστιαίες μονάδες.

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 5 που απεικονίζει την κοινωνική και εν γένει δημογραφική σύνθεση των διαρροών του ΠΑΣΟΚ σε ολόκληρο το 2001, το 9.2% των συνολικών του διαρροών είναι μισθωτοί του Δημοσίου τομέα και το 16.5% μισθωτοί του Ιδιωτικού Τομέα. Το 43.4% των διαρροών του έχει μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα έως 300.000 δρχ, ανήκει δηλαδή στα φτωχότερα οικονομικά στρώματα (11.2% έχει λιγότερο από 150.000 δρχ και 32.1% έχει από 150.000 –300.000 δρχ).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Η Κοινωνική – Επαγγελματική σύνθεση των διαρροών του ΠΑΣΟΚ (2001)

ΗΛΙΚΙΑ	
18-24 ετών	12,8%
25-34 ετών	18,2%
35-44 ετών	18,7%
45-54 ετών	15,4%
55-64 ετών	15,0%
65 ετών και άνω	19,9%
ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	
Κατώτερη	34,4%
Μέση	48,8%
Ανώτερη	16,5%
ΔΑ	0,3%
ΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	
Εργοδ. – Αυτ/μενοι	16,9%
Μισθωτοί Δ.Τ.	9,2%
Μισθωτοί Ι.Τ.	16,5%

⁸ Το 94.9% του μισθωτού πληθυσμού πιστεύει ότι ‘η μείωση των ωρών εργασίας σε 35 ώρες την εβδομάδα θα έπρεπε να γίνει χωρίς να μειωθούν οι αποδοχές των εργαζομένων’. Επίσης, το 81.7% πιστεύει ότι ‘η μείωση των ωρών εργασίας σε 35 ώρες την εβδομάδα θα επέτρεπε τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και τη μείωση της ανεργίας’. Βλ. ‘Συνδικάτα και Εργασία’, Έρευνα της VPRC, όπ.π.

⁹ Βλ. Μαυρής Γ., «Τι έχει αλλάξει στην κοινωνική βάση του ΠΑΣΟΚ...», όπ.π.

Άνεργοι	6,3%
Συνταξιούχοι	22,4%
Νοικοκυρές	20,0%
Φοιτητές	6,5%
Άλλο/ΔΑ	2,3%
ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	
Ενεργοί	42,6%
Άνεργοι	6,3%
Μη-ενεργοί	51,1%
ΑΣΤΙΚΟΤΗΤΑ	
Αστικά	63,6%
Ημιαστικά	15,4%
Αγροτικά	21,0%
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΜΗΝΙΑΙΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ	
Λιγότερο από 150.000 δρχ.	11,2%
150.000 – 300.000 δρχ.	32,2%
300.000 – 500.000 δρχ.	25,3%
500.000 – 700.000 δρχ.	9,2%
Περισσότερο από 700.000 δρχ.	10,7%
ΔΓ/ΔΑ	11,4%

Πηγή: Αθροιστικό Αρχείο Πανελλαδικών Πολιτικών Ερευνών της VPRC κατά το 2001

Αν στις διαρροές των εργαζομένων προσθέσει κανείς και τη συνεχιζόμενη αφαίμαξη του ΠΑΣΟΚ στον μη-ενεργό πληθυσμό (συνταξιούχοι και νοικοκυρές, χαμηλών κατά βάση εισοδημάτων), καθώς και στον αγροτικό κόσμο, έχει μπροστά του αποτυπωμένες μια σειρά από αλλαγές στην κοινωνική – εκλογική βάση των δύο κομμάτων διακυβέρνησης. Από τη μια μεριά βλέπει τη ΝΔ να βαθαίνει την πολυσυλλεκτική της βάση, διευρυνόμενη έτι περισσότερο στα φτωχά στρώματα του μη-ενεργού πληθυσμού καθώς και σε ανώτερες τάξεις, αλλά κερδίζοντας επιπλέον τόσο μια μεγάλη μερίδα των νέων μεσαίων-μικροαστικών στρωμάτων που εμπιστευόταν μέχρι πρότινος το ΠΑΣΟΚ όσο και ένα σημαντικό μέρος των μισθωτών εργαζομένων, κυρίως στον ιδιωτικό τομέα. Από την άλλη μεριά βλέπει το ΠΑΣΟΚ να χάνει ομοίμορφα κοινωνικές δυνάμεις, τόσο στον ‘σκληρό’ πυρήνα της περυσινής εκλογικής του βάσης, δηλαδή τα δυναμικά κοινωνικά στρώματα του ενεργού πληθυσμού και της μισθωτής εργασίας, όσο και (ακόμα περισσότερο) στις φτωχές κοινωνικές ομάδες των ‘μη-εξασφαλισμένων’.

4. Η ρήξη με την Εκκλησία: μια «ιδεολογική» σύγκρουση χωρίς πολιτικούς όρους

Στην κρίση των σχέσεων της κυβέρνησης με τα μεσαία στρώματα και τους εργαζόμενους ήρθε να προστεθεί και η σύγκρουση με την Εκκλησία για το θέμα των ταυτοτήτων. Η σύγκρουση αυτή φαίνεται ότι προσέθεσε τη δική της (ιδεολογική) νότα στη μετεκλογική κρίση της εκλογικής – κοινωνικής συμμαχίας του ΠΑΣΟΚ, ενώ άφησε ανοικτό το πεδίο για μια μεγαλύτερη προσέγγιση της ΝΔ με λαϊκά στρώματα, τα οποία εμφορούνται από θρησκευτικά συναισθήματα, αλλά δεν επηρεάζονταν τουλάχιστον άμεσα από αυτά στην πολιτική τους προτίμηση.

Ας υπενθυμισθεί εδώ, ότι μέχρι και σήμερα δεν έχει αντιμετωπισθεί με θεσμική συνέπεια και σχεδιασμό από την ελληνική πολιτική τάξη το ζήτημα της προνομιακής διαπλοκής Κράτους και

ορθόδοξης Εκκλησίας, παρά το γεγονός ότι η συζήτηση και ψήφιση της συνταγματικής αναθεώρησης έδινε μια μεγάλη ευκαιρία για κάτι τέτοιο. Έτσι, ζητήματα που αφορούν τη νομική και καταστατική συγκρότηση της Εκκλησίας, την εκκλησιαστική και μοναστηριακή περιουσία, τη διοικητική ανασυγκρότηση των μητροπόλεων και των ενοριών, τον τρόπο εκλογής των μητροπολιτών και μια μεγάλη σειρά ζητημάτων που αφορούν στον πυρήνα των σχέσεων Κράτους – Εκκλησίας έχουν συνειδητά παραμείνει ανέπαφα από την ελληνική πολιτεία. Στο πλαίσιο αυτό, η επιλογή της κυβέρνησης να διαχειριστεί ένα επιμέρους διοικητικό ζήτημα - τη διαγραφή του θρησκευματος από τις αστυνομικές ταυτότητες - ως κεντρικό πολιτικό θέμα, με αξιώσεις μάλιστα «ιδεολογικής σύγκρουσης εκσυγχρονισμού-αναχρονισμού», αποδείχτηκε άκαιρη και επιζήμια γι' αυτήν. Ο θεσμός της Εκκλησίας είναι σήμερα στην Ελλάδα καθολικά αποδεκτός, θεωρείται δε, σύμφωνα με όλες τις έρευνες κοινής γνώμης ο θεσμός με τη μεγαλύτερη εμπιστοσύνη και επιρροή. Ο δείκτης της συχνότητας εκκλησιασμού δείχνει μια συνεχή άνοδο των «τακτικά εκκλησιαζόμενων» τα τελευταία χρόνια, ενώ και ο δείκτης θρησκευτικότητας κατατάσσει την Ελλάδα στη δεύτερη θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μετά την Πορτογαλία και πριν την Ιταλία και την Ισπανία, χώρες με ισχυρές (καθολικές) εκκλησίες¹⁰.

Σε μεγάλο βαθμό, η καθολική και διαταξική θρησκευτικότητα της ελληνικής κοινωνίας, η οποία ενισχύεται από το θεσμικό εναγκαλισμό Εκκλησίας και Κράτους, καθιστά δυσκολότατη μια στρατηγική σύγκρουσης στο μέτρο που της στερεί μεγάλο εύρος πολιτικές και κοινωνικές συμμαχίες και μάλιστα με αντικληρικαλικά χαρακτηριστικά. Άλλωστε και ιστορικά, όπως έχει επισημανθεί, «στο ελληνικό κομματικό σύστημα δεν έχουν μέχρι σήμερα εμφανιστεί σημαντικά πολιτικά κόμματα με άμεσο και σαφή θρησκευτικό/χριστιανικό προσανατολισμό. Η ανυπαρξία αμιγώς θρησκευτικών κομμάτων, όπως και λαϊκών-πολυσυλλεκτικών κομμάτων κατά το πρότυπο της Χριστιανοδημοκρατίας, αποδίδεται στην έλλειψη δογματικών διαιρέσεων καθώς, επίσης, και σοβαρών αντιπαραθέσεων μεταξύ κληρικαλικών και αντικληρικαλικών δυνάμεων»¹¹ (η υπογράμμιση δική μας).

Φυσιολογικό αποτέλεσμα των παραπάνω υπήρξε το γεγονός, ότι η κυβερνητική θέση για την απάλειψη του θρησκευματος από τις αστυνομικές ταυτότητες βρέθηκε να απολαμβάνει της αποδοχής, σύμφωνα με όλες τις έρευνες κοινής γνώμης, μόνον του 20% περίπου της ελληνικής κοινωνίας, τη στιγμή που με τη θέση της αναγραφής, είτε προαιρετικά είτε υποχρεωτικά, συντάσσονταν περίπου το υπόλοιπο 80%.

Το ζήτημα της κατάργησης της αναγραφής του θρησκευματος και κατ' επέκτασιν η σύγκρουση με τον «ιδεολογικό αρχαϊσμό» της Εκκλησίας, δεν κατάφερε επιπλέον να συγκροτήσει ιδεολογικά ούτε τον «κοινωνικό εκσυγχρονιστικό χώρο», δηλαδή τα πιο «αναπτυγμένα» ή «ενταγμένα» κοινωνικά στρώματα, απέναντι στις «αναχρονιστικές ιδεολογικές δυνάμεις». Το κενό μιας συνολικής (εκσυγχρονιστικής) κρατικής πολιτικής στο ζήτημα των σχέσεων Κράτους και Εκκλησίας δεν μπορούσε να καλυφθεί με όρους «ιδεολογικούς». Όπως φαίνεται στον πίνακα 5 που ακολουθεί, η άποψη της αναγραφής (υποχρεωτικής ή προαιρετικής) του θρησκευματος όχι μόνον διαπερνά και τις περισσότερο «εκσυγχρονιστικές» ιδεολογικά και κοινωνικά ομάδες του πληθυσμού, οι οποίες κατά τα άλλα υποστήριζαν στο προηγούμενο χρονικό διάστημα όλες τις «ευρωπαϊστικές» και «νεωτερικιστικές» ιδεολογίες και πολιτικές της κυβέρνησης (ΟΝΕ, κατάργηση εθνικού νομίματος, «κουλτούρα του επενδυτή»), αλλά αναγορεύεται και σε ένα είδος επιπλέον «ιδεολογικού κινήτρου - άλλοθι» για μεγάλο τμήμα των κατώτερων κοινωνικών τάξεων ώστε να εγκαταλείψουν το ΠΑΣΟΚ.

¹⁰ Βλ. αναλυτικά Γεωργιάδου Βασιλική – Νικολακόπουλου Ηλία, «Ο λαός της Εκκλησίας – Οψεις της εκκλησιαστικής θρησκευτικότητας στην Ελλάδα», στον τόμο της VPRC Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα, Έρευνες-Δημοσκοπήσεις, 2001, σσ. 141-185, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, 2000.

¹¹ Γεωργιάδου Β. – Νικολακόπουλος Η., ό.π., σελ. 170.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

ΓΝΩΜΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΡΑΦΗ Η ΜΗ ΤΟΥ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ, ΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΚΑΙ ΜΗΝΙΑΙΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ – Ποσοστά %

	ΑΝΑΓΡΑΦΗ	ΜΗ-ΑΝΑΓΡΑΦΗ
Εκπαιδευτικό Επίπεδο		
Κατώτερη Εκπαίδευση	83.4	11.3
Μέση Εκπαίδευση	73.7	20.4
Ανώτερη Εκπαίδευση	62.2	32.9
Θέση στην Απασχόληση		
Εργοδότες/Αυτοαπασχολούμενοι	73.5	19.9
Μισθωτοί Δημοσίου Τομέα	59.0	33.7
Μισθωτοί Ιδιωτικού Τομέα	71.5	23.8
Συνταξιούχοι	76.4	16.1
Νοικοκυρές	84.3	10.2
Φοιτητές/Σπουδαστές	68.5	31.5
Θέση στη δομή της Απασχόλησης		
Ενεργός Πληθυσμός	70.3	23.7
Μη-ενεργός Πληθυσμός	78.8	15.8
Άνεργοι	85.2	11.1
Εισοδηματική κατηγορία		
Έως 150.000 δρχ	82.3	13.4
151.000 – 300.000 δρχ	82.2	13.9
301.000 – 500.000 δρχ	70.2	21.9
501.000 – 700.000 δρχ	63.8	32.4
700.000 δρχ και άνω	55.6	40.4

Πηγή: Πανελλήνια έρευνα της VPRC, Σεπτέμβριος 2000

5. Το 'Κόμμα Αβραμόπουλου' και η θέση του στη συγκυρία

Στο κοινωνικό και ιδεολογικό φόντο των τριών παραπάνω μεγάλων κοινωνικών αντιθέσεων, το Δεκέμβριο του 2000 ο Δήμαρχος Αθηναίων Δ.Αβραμόπουλος εξήγγειλε τη δημιουργία ενός νέου πολιτικού φορέα. Λίγους μήνες αργότερα ανακοίνωσε και το όνομα του νέου κόμματος, Κίνημα Ελευθέρων Πολιτών (ΚΕΠ).

Το κόμμα αυτό κυφορείτο τουλάχιστον από το 1999. Η τρέχουσα δημοσιογραφική και πολιτική ανάλυση θεωρούσε πάντοτε, αφενός μεν ότι το κόμμα αυτό θα σταθεροποιηθεί με ισχυρά ποσοστά στην πολιτική σκηνή αφετέρου δε ότι θα δημιουργήσει σοβαρό πολιτικό ρήγμα στο χώρο της κεντροδεξιάς αφού ο αρχηγός του προερχόταν από το χώρο της ΝΔ..

Και τα δύο αυτά στοιχεία διαψεύστηκαν. Το κόμμα του Δ.Αβραμόπουλου καταγράφηκε τον Ιανουάριο του 2001 στο 16.7% και έκτοτε ακολούθησε μια σταθερή πτωτική πορεία. Τον Ιούλιο του 2001 καταγράφηκε στο 12.7% και τον Σεπτέμβριο στο 7.1%, ενώ ακόμα πιο πρόσφατες δημοσκοπήσεις το καταγράφουν στο 5.6%¹².

¹² Βλ. Πανελλήνια Έρευνα της OPINION, εφ.Ελευθεροτυπία, 11/11/01.

Η επίδρασή του, επίσης, στα δύο μεγάλα κόμματα ήταν η ακριβώς αντίθετη απ'ότι υπολογιζόταν. Το 'κόμμα Αβραμόπουλου' έφτανε να πλήττει περισσότερο το ΠΑΣΟΚ και λιγότερο τη Ν.Δ.

Μια προσεκτική ανάλυση των κοινωνικών και πολιτικών τάσεων θα οδηγούσε αναμφίβολα στο συμπέρασμα ότι οι εξελίξεις αυτές και φυσιολογικές και αναμενόμενες ήταν. Κατ'αρχήν, η πτωτική πορεία του κόμματος και η διαφαινόμενη μέχρι σήμερα αδυναμία του να συγκροτήσει έναν κοινωνικό πυρήνα επιβεβαιώνει ότι η δημιουργία του κόμματος δεν ερχόταν να καλύψει κάποιο πολιτικό κενό, έστω και συγκυριακά¹³. Η έννοια του 'πολιτικού κενού' σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να συγχέεται με το «κενό (πολιτικής) αξιοπιστίας» ή με το «κενό (νέων άφθαρτων) προσώπων», ορολογία προσφιλή στο νέο κόμμα. Η έννοια του «πολιτικού κενού» είναι συνυφασμένη με το κενό πολιτικής εκπροσώπησης ευρύτατων εκλογικών-κοινωνικών δυνάμεων, το οποίο εμφανίζεται όταν οι τελευταίες αναζητούν και επιδιώκουν ένα διαφορετικό πρόγραμμα από το κόμμα που παραδοσιακά ή συγκυριακά στήριζαν ή ψήφιζαν, ενώ, ταυτόχρονα, δεν υπάρχει άλλος πολιτικός φορέας στον οποίον μπορούν να κινηθούν. Οι εκλογές του Απριλίου 2000, αλλά και οι μετέπειτα εξελίξεις έδειξαν ότι καμία από τις δύο προϋποθέσεις δεν ίσχυε. Αντιθέτως, η σύγκλιση των κομμάτων διακυβέρνησης σε βασικές οικονομικές και πολιτικές στρατηγικές επιδοκιμάστηκε από την καταγραφή του μεγάλου ποσοστού (συγκλίνοντος) δικομματισμού. Και ακριβώς σ'αυτόν τον τύπο δικομματισμού η μετακίνηση από το ένα κόμμα στο άλλο καθίσταται ευκολότερη, αφού οι ιδεολογικές ή πολιτικές διαφορές είναι σε μεγάλο βαθμό αμβλυμένες. Αλλά και η δεύτερη υπόθεση σε σχέση με τη στρατηγική στόχευση του νέου κόμματος, ότι δηλαδή θα αποσπάσει τμήματα της εκλογικής βάσης της Ν.Δ., αποδείχτηκε λαθεμένη. Το νέο κόμμα, από την πρώτη στιγμή της ίδρυσής του, αποσπούσε ισοδύναμα κομμάτια από τα δύο κόμματα (ΠΑΣΟΚ και ΝΔ), είτε στις στιγμές της μεγάλης του επιρροής (Ιανουάριος 2001, όταν και καταγραφόταν σε ποσοστά της τάξης του 16-17%) είτε στις στιγμές της συρρίκνωσής του (όταν και καταγραφόταν σε ποσοστά της τάξης του 5.5-7%). Η τοποθέτησή του επίσης στο 'μέσον' του πολιτικού και κομματικού συστήματος, λόγω της υψηλής δημοτικότητας του αρχηγού του και της τοποθέτησής του στο επίκεντρο του 'μιντιακού συστήματος', έθιγε ποιοτικά το κυβερνών κόμμα γιατί του αμφισβητούσε την πρωτοκαθεδρία στο χώρο του 'κέντρου' όπου ηγεμονεύει την τελευταία εικοσαετία, και μάλιστα σε μια χρονική στιγμή σημαντικής φθοράς του.

Ετσι, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι η πραγματική επιρροή του κόμματος αυτού δεν έχει ακόμη αποκρυσταλλωθεί (όχι τόσο σε επίπεδο ποσοστών όσο σε επίπεδο κοινωνικής σύνθεσης¹⁴), η δυναμική που ανέπτυξε επικοινωνιακά ώθησε σε ανακατατάξεις την πολιτική σκηνή και τους κομματικούς συσχετισμούς και επικαθόρισε την συρρίκνωση του κυβερνώντος κόμματος.

6. Επίλογος

Το ερώτημα που τίθεται είναι αν οι παραπάνω παράγοντες που επέδρασαν σφαιρικά στη διαμόρφωση ενός νέου συσχετισμού πολιτικών δυνάμεων κατά το 2001 θα εξακολουθήσουν και σε ποίο βαθμό να επηρεάζουν και να αναδιαμορφώνουν τις κοινωνικές – εκλογικές συμμαχίες. Είναι άγνωστο, επίσης, αν καινούργιοι, ανάλογου βάθους, κοινωνικοί ή

¹³ Η θέση αυτή είχε εγκαίρως υποστηριχθεί, βλ. σχετικά Βερναρδάκης Χρ, «Υπάρχει σήμερα 'πολιτικό κενό';» εφ. ΗΜΕΡΗΣΙΑ 27/10/2000 (το κείμενο μπορεί να αναζητηθεί και στο δικτυακό τόπο www.vrhc.gr).

¹⁴ Οι κοινωνικές δυνάμεις που εκδήλωσαν την πρόθεση να κινηθούν εκλογικά προς το νέο κόμμα ήταν εντελώς διαφορετικών συμφερόντων και διαφορετικών ιδεολογικών κινήτρων. Στην υποστήριξή του συνέπιπταν ομάδες ανώτερης κοινωνικής-ταξικής προέλευσης και ομάδες ανέργων, φτωχών και κατώτερων κοινωνικών τάξεων, νέοι ηλικίας ψηφοφόροι 'αντι-πολιτικών' στάσεων και ψηφοφόροι συνειδητής 'αντι-δικομματικής' πολιτικής ιδεολογίας. Το ακροατήριο αυτό δεν είναι συνεκτικό και δεν έχει ταυτότητα, απαραίτητα στοιχεία επιβίωσης για ένα κόμμα που δεν είναι σήμερα κόμμα διακυβέρνησης.

ιδεολογικοί παράγοντες θα εμφανιστούν στο προσκήνιο και προς ποιά κατεύθυνση θα λειτουργήσουν.

Σ' αυτό το φόντο, ας μη ξεχνάμε τις δύο μονιμότερες παραμέτρους της σημερινής πολιτικής εποχής μας: α) την ισχυροποίηση του (κυβερνητικού) δικομματισμού και β) την ύπαρξη ενός ασαφούς, αλλά μεγάλου χώρου πολιτικής ρευστότητας μεταξύ των δύο μεγάλων κομμάτων.